

Slaget på Fyrisvallarna

Till tolkningen av Torvald Hjaltasons skaldeversar

Slaget på Fyrisvallarna tillhör i svensk forskning fram till år 1937 ett av de mera debatterade kapitlen i den äldsta svenska historien. Grunden till den moderna analysen av källornas uppgifter lades av Lauritz Weibull. Av källorna – skaldedikter, runinskrifter och sagor, vilka tidigare utan inbördes kritisk värdering utnyttjats, mönstrade Weibull ut den senare gruppen som litterära konstruktioner.

Tvenne skaldeversar talar om ett slag på Fyrisvallarna. De finns endast bevarade i Flateyjarbók,¹ en handskrift, som skrevs under slutet av 1300-talet.² Versarna tillskrivs Torvald Hjaltason, som skall ha varit samtida med Erik Segersäll, svensk konung under senare delen av 900-talet.³

Två runinskrifter i Hällestads och Sjörups socknar i Skåne omtalar ett slag vid Uppsala.⁴ Enligt den tidigare forskningens uppfattning, en åsikt som tidigast framlades av Munch,⁵ åsyftade skaldeversarna och runinskrifterna samma drabbning. Detta bestreds av Lauritz Weibull, som i fortsatt diskussion vidblev sina en gång fastslagna resultat.⁶

¹ Flateyjarbók II, Christiania 1862, s. 73.

² Enligt S. NORDAL, Om Olaf den helliges saga, København 1924, s. 76, skrevs Flateyjarbók mellan åren 1370–1380.

³ Om Torvald Hjaltason se F. JÓNSSON, Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie 1², København 1920, s. 543, och J. HELGASON i Litteraturhistoria, Nordisk Kultur VIII: B, Uppsala 1953, s. 123.

⁴ Runinskrifterna finns senast återgivna hos I. LINDQUIST, Poesien i inskrifterna på Hällestadsstenarna, Lundastudier i nordisk språkvetenskap 14.

⁵ P. A. MUNCH, Det Norske Folks Historie I: 2, s. 100 n. 3.

⁶ L. WEIBULL, Kritiska undersökningar i Nordens historia, Lund 1911, s. 76 ff.; dens., Historisk-kritisk metod och nordisk medeltidsforskning, Lund 1913, s. 9 ff.; dens., Historisk-kritisk metod och nutida svensk historieforskning, Lund 1918, s. 25 ff.; dens., Riksarkivarien Sam. Clason som medeltidshistoriker, Lund 1918, s. 16 f.

På samma metodiska grund som Lauritz Weibull vid behandlingen av källmaterialet ställde sig Curt Weibull men med delvis annat resultat.⁷ Liksom Lauritz Weibull ansåg han att de isländska sagornas skildring av slaget på Fyrisvallarna måste utgå som historiskt tillförlitliga källor: »man måste starkt tveka om Styrbjörnsslaget är att hänföra till sagan eller historien. Det kan icke vetenskapligt konstateras, att slaget ägt rum.»⁸ Till förhållandet mellan runinskrifterna i Hellestad och Sjörup och Torvald Hjaltasons skaldeversar kom Curt Weibull emellertid till ett annat resultat än brodern Lauritz. Tre förhållanden talar enligt Curt Weibull för att i de bägge källgrupperna samma slag åsyftades.⁹

1) Stridsplatsen är densamma, endast nämnd med olika namn.

2) Den tid, till vilken inskrifterna och versarna och därmed även händelserna kan hänföras, är likaså densamma.

3) Inskrifternas och versarnas korta berättelser, som icke i någon punkt motsäger varandra, överensstämmer så långt väntas kan med hänsyn till källornas helt olika karaktär: båda talar om krigare, som vid ungefär samma tid från främmande land – från Skåne och »hemifrån till Sverige» – har dragit till Uppsala och Fyrisvallarna. De har där lidit nederlag och som karakteristiskt för detta anföras angriparnas flykt.

Lis Jacobsen bestred år 1932 i sin stora undersökning »Vikingatidens »historiske» danske Runeindskrifter» att det fanns någon tvingande förbindelse mellan skaldeversarna och runinskrifterna.¹⁰ Jacobsen underkänner de bägge senare av Curt Weibull anförda argumenten.

År 1937 lades diskussionen upp på ny bas i Ove Mobergs uppsats »Slaget på Fyrisvallarna och kampen vid Uppsala».¹¹ Moberg betonade svårigheten att komma till säkra resultat beträffande giltigheten i de ovan anförda argumenten. Enligt denne forskare fanns det dock en möjlighet, tidigare oprövad, som kunde ge ett fullt säkert svar på spörsmålet om Torvald Hjaltasons skaldeversar och runstenarna i Hellestad och Sjörup åsyftade samma slag.

Moberg hävdade att tolkningen av Torvalds vers vilade på en felaktig läsning.¹² Forskningen har tidigare rättat sig efter utgåvan av

⁷ C. WEIBULL, Sverige och dess nordiska grannmakter, Lund 1921, s. 54 ff.

⁸ C. WEIBULL, a. a., s. 75.

⁹ C. WEIBULL, a. a., s. 57 f.

¹⁰ L. JACOBSEN, Scandia 1932, s. 125.

¹¹ O. MOBERG, Scandia 1937, s. 129 ff.

¹² MOBERG, a. a., s. 136 ff.

dikten i Finnur Jónssons »rettede tekst» i hans sammelopplaga av den norsk-isländska skaldediktningen (i B 1).¹³ Originaltexten, som återfinns i den orättade texten i samma utgåva (i A 1) har emellertid inte samma utseende som i den rättade texten.¹⁴

Jónssons ändringar har endast för den senare av Torvalds bägge versar betydelse ur historisk synpunkt. Enligt Moberg har denna senare strof fullständigt omdiktats av Jónsson. Denne har ändrat skaldeversen, den äldre källan, så att den kom att stämma överens med den text, i vilken den var traderad, den c:a 400 år yngre prosaberrättelsen Styrbjörns Þátr i Flateyjarbók. För vetenskapligt ändamål är därför den senare av Jónsson så omdiktade versen oanvändbar.

Jónssons rättade text av de bägge stroforna har följande utseende:¹⁵

»Farið til Fýrisvallar,	Ilt varð <i>ólna fjalla</i>
folka tungls, hverrś hungrar	<i>orkvedjondum beðjar</i>
vörðr, at virkis garði	til Svíþjóðar síðan
vestr kveldriðu hesta;	sveim víkings heiman;
þar hefr hreggdrauga höggvit	þat eitt lifir þeira,
(hóllaust es þat) sólar	þeir höfðu lið fleira,
elfar skíðs fyr ulfa	(gótt vas) <i>hers</i> (at henda)
Eiríkr í dyn geira.	<i>hundmargs</i> , es rann undan.»

Denna text översätter Jónsson sålunda:¹⁶

1. »Kriger, enhver ulv, der er sulten, kan komme vestpå til Fyresvold til fæstningsgærdet; der har Erik nedhugget krigerne til ulvene i kampen. Det er ingen pral.»

2. »Ulykkebringende blev siden vikingernes farten hjemmefra til Sverrig for rigdomskræverne (dem selv); kun de af deres tallöse hær er i live, der flygtede; de havde en talrigere hær (end vi); det var let at få fat i dem (og dræbe dem).»

Denna översättning är enligt Moberg för den senare versen icke godtagbar. Versens utseende i handskriften är följande:¹⁶

¹³ F. JÓNSSON, Den norsk-islandske skjaldedigtning B 1, København & Kristiania 1912, s. 111.

¹⁴ JÓNSSON, a. a. A 1, s. 117. Stroforna också återgivna i E. A. KOCK, Den norsk-isländska skaldediktningen 1, Lund 1946, s. 63. Kock påpekade i Notationes Norroenae § 380 skillnaderna mellan den normaliserade och onormaliserade texten.

¹⁵ JÓNSSON, a. a. B 1, s. 111.

¹⁶ JÓNSSON, a. a. A 1, s. 117. De kursiverade bokstäverna markerar utgivarens upplösningar.

»Ill uard elfar fialla
 audkuedíundum bediar
 til suiþiodar sidan
 saeíms uikinga haeiman
 þat aeítt lifir þeira
 þeir hofdu lid fleira
 gott uar her at henda
 hundíngs er Ran undan.»

Handschriftens »elfar fialla audkuedíundum bediar» («för fjällens älvs strands rikedomskrävare») förändrades till »ǫlna fjalla ǫrkvedjǫndum beðjar» («för de raske krävorna av ormens bädd» = guld). Denna ändring har dock mindre betydelse än den följande i samma strof.

»Her hundíngs» («Hundings här») förvandlade Jónsson till »hers hundmargs» («av den tallösa hären»). Vidare förde Jónsson in dessa ord i ett annat, nygjort sammanhang, »þat eítt lifir þeira hundmargs hers» («blott de av deras tallösa här är i livet») än dit de enligt handskriften logiskt och grammatiskt hör: »gótt vas her at henda Hundíngs» («det var lätt att fånga Hundings här»).

Mobergs översättning av Torvald Hjaltasons andra skaldevers blir följande:¹⁷

»Olycksbringande blev därefter vikingarnas färd hemifrån till Sverige för de byteslystna själva. Blott de av deras tallösa här äro i livet, som flydde; de hade större här än vi; det var lätt att inhändiga dem.»

Av den nya text Moberg har fått fram drar han en viktig slutsats. Ledare för de vikingar, som anföll vid Fyrisvallarna var ovannämnde Hunding, icke Styrbjörn, som den omgivande prosan i Styrbjörnsþátr i Flateyjarbók gör gällande. Rörande förhållandet mellan det slag på Fyrisvallarna, som Torvald Hjaltason besjungit, och Hellestads- och Sjörupsstenarnas meddelanden om skånska vikingars kamp vid Uppsala säger Moberg: »Det kan ej vara tal om att det är samma drabbning som avses, och att Toke Gormson från Hällestad och Asbjörn Tokason från Sjörup i Skåne varit de av Thorvald Hjaltason besjungna personerna – dessa kommo under Hundings anförarskap från fjällen vid älvsstranden.»¹⁸

Mobergs undersökningsresultat ger, därest de är riktiga, Lauritz Weibull rätt gentemot Curt Weibull. Enligt Moberg har härmed

¹⁷ MOBERG, a. a., s. 137.

¹⁸ MOBERG, a. a., s. 139.

problemet om förhållandet mellan Torvald Hjaltasons skaldeversar och runinskrifterna i Hällestad och Sjörup besvarats »med en säkerhet, som inte gärna lämnar plats för några på vetenskaplig grund byggda tvivelsmål.»¹⁹

Mobergs analys har skapat ett nytt läge för debatten rörande slaget på Fyrisvallarna. Fortsatt diskussion i detta ämne måste ta ståndpunkt till hans undersökning. Det kan emellertid ifrågasättas om Mobergs resultat är så säkra, som han själv vill göra gällande.

Mobergs resultat vilar på den förändrade betydelsen i »gott uar her at henda/hundings er Ran undan» (textens utseende i den enda handskrift, Flateyjarbók, där dessa Torvalds strofer finns traderade) gentemot »gótt vas hers at henda/hundmargs, es rann undan» (textens utseende i Jónssons normaliserade utgåva).

Att det verkligen står »hundings», inte »hundmargs» i den enda handskrift, som bevarat Torvalds strofer till eftervärlden, är säkert.²⁰ Men med tanke på att denna handskrift är omkring 400 år yngre än diktens egen avfattningstid, måste man räkna med möjligheten att stroferna under århundradenas gång kan ha förvanskats. Sådant händer ju ofta hos nerskrivarna av de isländska sagorna, som inte alltid förstod innebörden i de skaldeversar de avskrev.

Det nuvarande uttrycket »hundings» i Torvalds strof behöver därför inte vara ursprungligt. Man kan peka på att i handskriften har bokstäverna »i» och »n» sammanskrivits till att likna bokstaven »m». Skrivningen »hundmargs» (d. v. s. hundmgs) kan därför ha uppträtt i numera förlorade återgivningar av strofen. Det förtjänar också påpekas att uttrycket »hundmargr herr» kan beläggas på annat håll i skaldediktningen.²¹

Ett starkt skäl för misstanken att det på denna punkt föreligger en förvanskning kan anföras. Om nämligen »hundings» är det ursprungliga, så har denna skrivning bevarats korrekt i 400 år utan att man förstått innebörden i uttrycket. Hade man gjort detta, skulle man inte ha citerat strofen som ett belägg på kampen mellan Erik

¹⁹ MOBERG, a. a., s. 136.

²⁰ Se spalt 344 i handskriften i den fotolitografiska utgåvan Flateyjarbók. Corpus Codicum Islandicorum Medii Aevi. Copenhagen MCMXXX.

²¹ Hos Hallfred Ottarson Vandrædaskald. För belägg se JÓNSSON, Den norsk-islandske skjaldedigtning A 1, s. 160, B 1, s. 151; KOCK, Den norsk-islandske skaldediktningen 1, s. 82. För skalden själv se JÓNSSON, Den oldnorske og old-islandske litteratur historie 1°, s. 544, och HELGASON & NORDAL, Litteraturhistorie, Nordisk Kultur 8 B, s. 278.

Segersäll och Styrbjörn utan knutit strofen till en berättelse om ett möte mellan Erik och en hans motståndare vid namn Hunding.

Osäkerheten om vad som egentligen har stått i den ursprungliga texten gör alltså alla tolkningar mycket vanskliga.²² Men även om man skulle utgå från att »hundings» är det ursprungliga, är det svårt att förstå hur Moberg kan bygga så mycket av historisk konstruktion på dessa korta rader.

Moberg inför i diskussionen om slaget på Fyrisvallarna en i övrigt fullkomligt okänd Hunding, vars historiska existens endast skulle säkras genom denna Torvalds strof. Källorna till Nordens historia under 900-talet känner, lika litet som för ännu äldre tider, någon person med namnet Hunding.²³

Men även om »hundings» skulle vara det ursprungliga i Torvalds strof och även om Hunding är namnet på en historisk person förefaller Mobergs konklusion tivelaktig.

Runstenarnas rader lyder:²⁴

»Askil reste denna sten efter Toke Gorms son, för honom en huld drott. Han flydde icke vid Uppsala. Kämpar satte efter deras broder sten på höjden, försedd med runor. De gingo Gorms Toke närmast.»

²² Moberg drar fram Jónssons textändring som »ett exempel bland många på det otillförlitliga och ofta även i historiskt avseende vilseledande sätt, varpå Finnur Jónsson återgivit och utlagt fornordisk diktning (A. a., s. 141). Det förtjänar påpekas att redan innan KOCK i Notationes Norroenae § 380 fäste uppmärksamhet på textens utseende i onormaliserat skick hade Jónsson speciellt noterat detta.

I den av Jónsson år 1913-1916 reviderade utgåvan av SVEINBJÖRN EGILSSONS ordbok *Lexicon Poeticum Antique Linguae Septentrionalis* har Jónsson under uppslagsordet »hundmargr» påpekat att läsningen »hundmargs» i Torvalds ovan nämnda vers utgör en rättelse av handskriftens uttryck (»þ Hjalt 2 (ved rettelse)»). I den föregående utgåvan av *Lexicon Poeticum*, som sammanställts av Egilsson ensam och utgivits år 1860 saknas under uppslagsordet »hundmargr» hänvisning till Torvalds strof.

I den av Jónsson år 1931 för andra gången reviderade utgåvan av *Lexicon Poeticum* återfinns under uppslagsordet »hundmargr» vad som under samma uppslagsord kan läsas i 1913-1916 års utgåva med den skillnaden att uttrycket »þ Hjalt 2 (ved rettelse)» utgått. Jónsson har här tydligtvis tagit intryck av Kocks notis i § 380, som ingår i den del av *Notationes Norroenae*, som utkom i Lund år 1924.

²³ R. H. LIND, *Norsk-isländska dopnamn*, sp. 160.

²⁴ Översättningen hämtad från MOBERG, a. a., s. 131.

»Saxe reste denna sten efter sin stridskamrat Asbjörn, Tokes son. Han flydde icke vid Uppsala utan kämpade, så länge han hade vapen.»

Det är obegripligt hur man utifrån de bägge källgruppernas texter kan dra slutsatsen att det *måste* vara två olika drabbningar, som avses.²⁵ Hur kan man veta att Toke Gormson och Asbjörn Tokason inte kan ha deltagit i en Hundings här? Denna möjlighet kan, lika litet som sin motsats, varken bevisas eller motbevisas.

Sammanfattningsvis kan om Mobergs nytolkning av Torvald Hjalasons skaldevers följande sägas. Den baserar sig på en läsning, som man inte säkert kan veta är den ursprungliga. Även om Mobergs läsning skulle vara den riktiga, kan man härifrån inte dra slutsatsen att Torvalds strofer och runstenarna i Hällestad och Sjörup inte kan tala om samma drabbning vid Uppsala.

Mobergs nytolkning, avsedd att uppvisa ogiltigheten i Curt Weibulls uppfattning att skaldestroferna och runstenarna talar om samma händelse, kan med skäl ifrågasättas.

Sten Körner

SUMMARY

In the old islandic sagas it is told of a battle of Fyrisvallarna (i.e. Uppsala) in the end of the tenth century, where the Swedish king Erik Segersäll defeated his nephew Styrbjörn Starke. Modern scholars, especially Lauritz and Curt Weibull, have made it clear that the saga expositions of this event are of no real historical value. The only contemporary informations of this event are to be found in a scaldic verse and on two runestones in Hällestad and Sjörup in Skåne. The problem is if the verse is dealing with the same battle

²⁵ Som tidigare nämnts har Moberg även i strofens inledning en annan läsning än Jönsson. Eriks motståndare kallas enligt Moberg hos Torvald »fjällens älvs strands rikedomskrävare», vilket uttryck Moberg i sin prosaöversättning omskriver till »männen från fjällen vid älvens strand». Förutom att denna tolkning är, som Moberg själv påpekat, osäker (denna halvstrof saknar subjekt och alla filologer är ense om att något här måste ändras i den traderade texten, se härom Moberg, a. a., s. 138) säger detta uttryck inte något konkret om Eriks motståndare. Att män nämns som komma från trakter med älvar och fjäll behöver i enlighet med skaldediktningens stereotypa bildspråk inte utesluta möjligheten att männen i fråga är komna från trakter med helt annan natur. Skåne kan alltså inte uteslutas som hemvisten för Eriks motståndare.

as that mentioned on the runestones. According to Curt Weibull there are three reasons for the theory that this is the case. The sources agree in the following: 1) The battleground is identical; 2) The result of the fight is the same; 3) The battle is dated to about the same time.

In 1937 Ove Moberg rejected the theory that the verse and the runestones refer to the same battle on the basis that the scaldic verse had been hitherto misunderstood. According to Moberg's interpretation, the verse does not speak about the battle between Erik Segersäll and Styrbjörn but about a fight between Erik Segersäll and a viking by the name of Hunding. The present investigation states, however, that for several reasons Moberg's conclusions are in no way as convincing as he pretends them to be.